

DREPTUL EUROPEAN AL DREPTURILOR OMULUI

ATELIER 2

DREPTUL LA UN PROCES ECHITABIL¹

- suport de curs -

- februarie 2024 -

Formator Av. Dr. Laura-Florentina Retegan

1. Scopul general al art. 6 din CEDO

2. Dreptul la un PROCES CIVIL ECHITABIL

2.1. Domeniul de aplicare a art. 6 în materie civilă. Noțiunea de drepturi și obligații civile

Condiții de aplicare:

(i) existența unui litigiu:

- „contestație” cu privire la un „drept” - reală și serioasă, care poartă asupra existenței dreptului, întinderea sa sau modalitățile de exercitare: Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Boulois împotriva Luxemburgului (MC), nr. 37575/04, 3 aprilie 2012, § 90;

(ii) drepturi și obligații recunoscute de dreptul național:

- art. 6 & 1 nu garantează „drepturilor și obligațiilor” de natură civilă niciun conținut material determinat în ordinea juridică a statelor contractante – Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Parohia Greco-Catolică Lupeni și alții împotriva României (MC), nr. 76943/11, 29 noiembrie 2016, § 88;
- „dreptul” să aibă o bază în dreptul național - punct de plecare dispozițiile dreptului național relevant și interpretarea făcută de instanțele interne - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Al-Dulimi și Montana Management Inc. împotriva Elveției (MC), nr. 5809/08, 21 iunie 2016, § 97;

(iii) caracter „civil”:

- noțiune autonomă – Curtea Europeană a Drepturilor Omului, König împotriva Germaniei, nr. 6232/73, 28 iunie 1978, § 88, 89;
- exemple din jurisprudența Curții:

¹ Hotărârile/Deciziile Curții Europene a Drepturilor Omului pot fi consultate în baza de date HUDOC de pe site-ul: www.echr.coe.int

- **litigii de drept privat clasic (litigiile dintre particulari; litigiile dintre particulari și Stat în măsura în care acesta din urmă acționează ca o persoană de drept privat, iar nu ca un deținător de putere publică) - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Benthem împotriva Țărilor de Jos, nr. 8848/80, 23 octombrie 1985, § 34;**
- **drepturi nepatrimoniale - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Helmers împotriva Suediei, nr. 11826/85, § 27;**
- **procedurile ce țin de dreptul public (în dreptul intern), sub aspectul „civil”, atunci când rezultatul este decisiv pentru drepturile și obligațiile cu caracter privat - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Ferrazzini împotriva Italiei, nr. 44759/98, 12 iulie 2001, § 27;**
- **domeniul protecției sociale – Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Schouten și Meldrum împotriva Țărilor de Jos, nr. 19005/91; 19006/91, 9 decembrie 1994, § 60;**
- **procedurile de constituire a unei părți civile (din momentul în care victima devine parte civilă) - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Nicolae Virgiliu Tănase împotriva României, nr. 41720/13, 25 iunie 2019, § 207;**
- **abordare recentă - cazurile care privesc funcționarii publici în anumite situații (atunci când nu sunt îndeplinite două condiții) - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Vilho Eskelinen și alții împotriva Finlandei (MC), nr. 63235/00, 19 aprilie 2007, § 50-62;**
 - **Curtea Europeană a Drepturilor Omului (MC), Grzęda împotriva Poloniei, nr. 43572/18, 15 martie 2022, § 287-292 (prima condiție a testului Eskelinen);**
- **procedurile desfășurate în fața unei instanțe constituționale (dacă rezultatul acesteia este decisiv pentru drepturile/obligațiile civile) – Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Pammel împotriva Germaniei, nr. 17820/91, 1 iulie 1997, § 53**

- **exemple de domenii excluse:**

- **drepturile care fac parte în exclusivitate din dreptul public – Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Pierre-Bloch împotriva Franței, nr. 120/1996/732/938, 21 octombrie 1997, § 50, 51;**
- **contenciosul fiscal (în pofida efectelor patrimoniale): Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Ferrazzini împotriva Italiei, nr. 44759/98, 12 iulie 2001, § 29;**

2.2. Garanțiile procesului civil echitabil:

(i) accesul la justiție:

- **discuții:**
 - **Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hulpe și alții împotriva României, nr. 24.838/10, nr. 66.252/11, nr. 32.758/13, nr. 49.385/13, nr. 57.813/13, 27 februarie 2018, publicată în M. Of. nr. 836 din 1 octombrie 2018;**
 - **Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Dimon împotriva României, nr. 29.117/05, 27 decembrie 2017, publicată în M. Of. nr. 469 din 7 iunie 2018;**
 - **Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Antofie împotriva României, nr. 7969/06, 25 martie 2014;**

(ii) dreptul la un tribunal independent și imparțial:

- **instanță „instituită de lege” – Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Guðmundur Andri Ástráðsson împotriva Islandei, nr. 26374/18, 1 decembrie 2020, & 211-252;**
- **discuții:**
 - **Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Mutu și Pechstein împotriva Elveției, nr. 40575/10 și 67474/10, 2 Octombrie 2018;**

(iii) durata rezonabilă a procesului:

- **criterii:** complexitatea cauzei, comportamentul reclamantului și cel al autorităților competente, miza litigiului - **Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Parohia Greco-Catolică Lupeni și alții împotriva României, nr. 76943/11, 19 mai 2015, § 97;**
 - **exemplu, complexitate faptică: Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Nicolae Virgiliu Tănase împotriva României, nr. 41720/13, 25 iunie 2019, § 210;**
 - **exemplu, complexitate juridică: Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Satakunnan Markkinapörssi Oy și Satamedia Oy împotriva Finlandei (MC), nr. 931/13, 27 iunie 2017, § 212;**
- **discuții:**
 - **Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Apahideanu împotriva României, nr. 19895/02, 2 decembrie 2008, § 20-29;**
 - **remedii interne;**
 - **Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Marshall și alții împotriva Maltei, nr. 79177/16, 11 februarie 2020, § 88;**

(iv) egalitatea armelor:

- **obligația de a oferi fiecărei părți posibilitatea de a-și susține cauza (inclusiv probele) în condiții care nu o plasează într-o situație de dezavantaj net în raport cu partea adversă - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Dombo Beheer B.V. împotriva Țărilor de Jos, nr. 14448/88, 27 octombrie 1993, § 33;**
- **administrarea probelor în procedurile civile vs. administrarea probelor în procedurile penale: Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Roccella împotriva Italiei, nr. 44764/16, 15.03.2023, & 49,50;**

(v) contradictorialitatea:

- **dreptul părților de a lua cunoștință de orice document sau observație înaintată judecătorului și de a le discuta** - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, **Kress împotriva Franței, nr. 39594/98, 7 iunie 2001, § 74**; Curtea Europeană a Drepturilor Omului, see **Vorotņikova împotriva Letoniei, nr. 68188/13, 4 Februarie 2021, § 21-22**;
- **discuții:**
 - **Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Mantovanelli împotriva Franței, cererea nr. 21497/93, 18 martie 1997, § 33, 36**;
 - **Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Muncaciu împotriva României, nr. 12433/11, 26 ianuarie 2016**;

(vi) motivarea hotărârilor judecătorești:

- **obligația de motivare nu presupune un răspuns detaliat la fiecare argument; totuși motivele decisive necesită un răspuns specific și explicit** – Curtea Europeană a Drepturilor Omului, **Ruiz Torija împotriva Spaniei, nr. 18390/91, 9 decembrie 1994, § 29, 30**;
- **motivarea în ipoteza respingerii cererii de sesizarea a CJUE cu o întrebare preliminară** - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, **Sanofi Pasteur împotriva Franței, nr. 25137/16, 13 februarie 2020, &68-71**;

(vii) publicitatea procesului:

- **dreptul la o ședință publică** (cu excepțiile rezultate din teza a doua a art. 6 § 1);
- **hotărârea „trebuie să fie pronunțată în mod public”:**
 - pot fi compatibile alte mijloace de a face publică o hotărâre – Curtea Europeană a Drepturilor Omului, **Moser împotriva Austriei, nr. 12643/02, 21 septembrie 2006, § 101**;

(viii) executarea hotărârilor judecătorești definitive:

- **autorităților naționale le revine responsabilitatea de a lua măsuri necesare în scopul executării unei hotărâri judecătorești definitive și executorii; crearea unui „arsenal juridic adecvat și suficient pentru a asigura respectarea obligațiilor pozitive care îi revin”** - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, **Ruianu împotriva României, nr. 34647/97, 17 iunie 2003**, publicată în M Of. nr. 1139 din 2 decembrie 2004, § 66, 73;

Principiul securității raporturilor juridice. Lipsa de uniformitate a jurisprudenței

- **discuții:**
 - **problema autorității de lucru judecat** - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, **Rozalia Avram împotriva României, nr. 19037/07, 16 septembrie 2014**, publicată în M. Of. nr. 252 din 15 aprilie 2015, § 31-44;
 - **problema coerenței jurisprudențiale** - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, **Parohia Greco-Catolică Lupeni și alții împotriva României (MC), nr.**

76943/11, 29 noiembrie 2016; Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Beian împotriva României, 30658/05, 06 decembrie 2007, § 28-40;

3. Dreptul la un proces echitabil în MATERIE PENALĂ

3.1. Domeniul de aplicare a art. 6 în materie penală. Criterii pentru stabilirea caracterului penal al unui proces. Noțiunea de acuzație penală

(i) noțiunea - acuzație în materie penală:

- caracter autonom - „*notificarea oficială, din partea autorității competente, privind suspiciunea referitoare la comiterea unei fapte penale*”; „test” existența sau absența unor „*repercusiuni importante asupra situației persoanei*” - **Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Deweer împotriva Belgiei, nr. 6903/75, 27 februarie 1980, § 42, 46**);
- **discuții:**
 - **Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Brusco împotriva Franței, 1466/07, 14 octombrie 2010, § 50**;

(ii) materia penală:

- **criteriile „Engel” (alternative): Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Engel și alții împotriva Țărilor de Jos, nr. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, 8 iunie 1976, § 82-83:**
 - calificarea în dreptul intern;
 - natura infracțiunii;
 - gravitatea pedepsei.
- **exemple din jurisprudența Curții:**
 - **procedurile care aparțin dreptului penal potrivit ordinii juridice interne;**
 - **procedura disciplinară militară** (Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Engel și alții împotriva Țărilor de Jos, nr. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, 8 iunie 1976, § 85), **procedura disciplinară penitenciară** (Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Ezech și Connors împotriva Regatului Unit (MC), nr. 39665/98 și 40086/98, 9 octombrie 2003, § 82);
 - **proceduri administrative, precum cele privind circulația pe drumurile publice** (Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Lutz împotriva Germaniei, 25 august 1987, 9912/82, § 182), **contravențiile pentru tulburarea liniștii publice** (Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Nicoleta Gheorghe împotriva României, nr. 23470/05, 3 aprilie 2012, § 25-26);
 - **în anumite condiții cumulative, procedurile fiscale privind majorările de impozit sau alte penalități fiscale** - Curtea Europeană a Drepturilor Omului,

Bendenoun împotriva Franței, nr. 12547/86, 24 februarie 1994, § 47; Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Jussila c. Finlande, nr. 73053/01, 23 noiembrie 2006, § 38;

3.2. Garanțiile procesului penal echitabil. Garanțiile generale și garanțiile speciale

Garanții speciale:

(i) prezumția de nevinovăție:

- **art. 6 § 2 din Convenție** – „*Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până ce vinovăția sa va fi legal stabilită*”.
- **sfera de aplicare: Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Teodor împotriva României, nr. 46878/06, 4 iunie 2013, § 36, 37;**
- **discuții:**
 - **prezumția de nevinovăție și acțiunea în răspundere civilă delictuală, motivarea hotărârii - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Diacenco împotriva României, nr. 124/04, 7 februarie 2012, , § 55-66;**

(ii) dreptul la tăcere:

- **dreptul de a nu contribui la propria incriminare – Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Saunders împotriva Regatului Unit, 19187/91, 17 decembrie 1996 , § 68;**
- **nu este un drept absolut; criteriile pentru verificarea încălcării substanței dreptului - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Jalloh împotriva Germaniei, nr. 54810/00, 11 iulie 2006, §101;**

(iii) dreptul de a fi informat cu privire la acuzație:

- **art. 6 § 3 lit. a) din Convenție;**
- **discuții:** drept de informare și cu privire la calificarea juridică; legătura dintre literele a) și b) ale articolului 6 § 3; reîncadrarea juridică a faptelor - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Pélissier și Sassi împotriva Franței, nr. 25444/94, 25 martie 1999, § 51-62; Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Drassich împotriva Italiei (nr. 2), nr. 65173/09, 22 februarie 2018, § 65, 66, 70.

(iv) dreptul de a i se acorda timpul și facilitățile necesare pregătirii apărării:

- **art. 6 § 3 lit. b) din Convenție;**

(v) dreptul la apărător:

- **art. 6 § 3 lit. c) din Convenție;**

- principii relevante: Curtea Europeană a Drepturilor Omului (MC), *Beuze împotriva Belgiei*, nr. 71409/10, 9 noiembrie 2018, &123-150;
- **discuții:**
 - lipsa accesului la un avocat cu ocazia unor declarații date în contextul obținerii de informații sumare de către poliție (fază în care nu i s-a atribuit oficial calitatea de suspect) - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *Knox v. Italia*, nr. 76577/13, 24 ianuarie 2019, § 146-167;
 - confidențialitatea comunicării avocat-client - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *Sakhnovski împotriva Rusiei*, 21272/03, 2 noiembrie 2010, § 97;

(vi) dreptul de a interoga martorii:

- art. 6 § 3 lit. d) din Convenție;
- principii relevante: Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *Keskin împotriva Țărilor de Jos*, nr. 2205/16, 19 ianuarie 2021, § 38-51;

(vii) dreptul la asistența gratuită a unui interpret:

- art. 6 § 3 lit. e) din Convenție;

3.3. Practica CtEDO în materia contravențiilor

- **discuții:**
 - cauza *Anghel împotriva României*, nr. 28183/03, 4 octombrie 2007;

3.4. Corelația cu dreptul de a nu fi judecat sau pedepsit de două ori (Art. 4 din Protocolul nr. 7 la Convenție)

- **discuții:**
 - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *S.C. IMH SUCEAVA S.R.L. împotriva României*, nr. 24935/04, 29 octombrie 2013;
 - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *Nykänen împotriva Finlandei*, nr. 11828/11, 20 mai 2014 (încălcare art. 4 din Protocolul nr. 7),
 - aplicarea unei majorări de impozit și a unor proceduri penale; testul procedurilor între care există o legătură materială și temporală suficient de strânsă - Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *A și B împotriva Norvegiei (MC)*, nr. 24130/11 și 29758/11, 15 noiembrie 2016 (neîncălcare);

4. Discuții – rezolvare cazuri practice:

Analizați spețele de mai jos din perspectiva exigențelor dreptului la un proces echitabil:

- (i) Reclamantul B a formulat împotriva societății A o acțiune având ca obiect constatare intervenire rezoluțiune anteconract de vânzare-cumpărare și obligarea societății A la restituirea sumei achitate anterior cu titlu de avans.

În cadrul acțiunii, reclamantul B a susținut că printr-un antecontract de vânzare-cumpărare societatea A, în calitate de promitent-vânzător, s-a obligat să-i transmită lui B, în calitate de promitent-cumpărător, dreptul de proprietate asupra apartamentului nr. 5 din blocul ce urma a fi construit. În antecontract părțile au stabilit termenul de finalizare a lucrării, cu mențiunea că în situația în care promitentul-vânzător nu finalizează apartamentul până la termenul convenit, promitentul-cumpărător poate să rezoluționeze contractul de plin drept, iar promitentul-vânzător va restitui avansul primit în termen de 30 de zile de la primirea notificării promitentului-cumpărător privind rezoluțiunea. În susținerea poziției sale reclamantul B a depus un raport de expertiză extrajudiciară în specialitatea construcției cu privire la stadiul lucrărilor apartamentului, din care rezulta că apartamentul nu era finalizat.

Societatea pârâtă a solicitat respingerea acțiunii pentru că, în opinia, sa nu ar fi îndeplinite condițiile de aplicare ale pactului comisoriu. Astfel, societatea pârâtă a susținut că a finalizat în termen construcția și că i-ar fi comunicat verbal promitentului-cumpărător finalizarea apartamentului la întâlnirea pe care au avut-o în ziua stabilită contractual pentru finalizare, ocazie cu care s-a oferit să-i predea apartamentul și să se prezinte la notar în vederea încheierii contractului de vânzare-cumpărare. Totodată a susținut că, la respectiva întâlnire, B a solicitat amânarea luării în primire a apartamentului și încheierea contractului de vânzare-cumpărare. În plus, societatea pârâtă a susținut că înțelege să conteste raportul de expertiză extrajudiciară și a solicitat efectuarea unei expertize judiciare.

În cauză, instanța a încuviințat proba cu interogatoriul ambelor părți, dar a respins proba cu expertiză judiciară. De asemenea, a fost încuviințată pentru reclamant proba cu un martor (respectiv, persoana care a venit împreună cu reclamantul B la întâlnirea cu administratorul societății A). În schimb, a fost respinsă pentru societatea pârâtă proba cu martorul propus, respectiv administratorul societății care a participat la întâlnire (pe motiv că a fost încuviințată deja proba cu interogatoriul societății).

Prima instanță a admis acțiunea formulată de reclamant, motivându-și hotărârea prin raportare la concluziile raportului de expertiză extrajudiciară și susținerile martorului propus de reclamant. De asemenea, în cadrul motivării s-a reținut ca fiind relevantă adresa atașată de reclamant concluziilor scrise depuse în termenul de amânare a pronunțării, din care ar rezulta că imobilul nu este racordat la rețeaua electrică. Hotărârea a fost menținută în căile de atac.

- (ii) Prin cererea formulată la CtEDO, reclamantul se plânge că hotărârea prin care a fost condamnat se bazează, în mare măsură, pe refuzul său de a depune mărturie în cauză și pe declarațiile a doi martori date în cursul urmăririi penale, care nu concordă cu declarațiile făcute de aceeași martori în ședință publică, în fața primei instanțe.

De asemenea, reclamantul se plânge că, deși a fost achitat în primă instanță, ulterior a fost condamnat în baza aceluiași material probator, fiindu-i limitate drepturile de apărare prin respingerea, fără nicio motivare, a martorilor propuși.